

Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi

Widespread of Modern Agricultural Education in the Ottoman Empire: Ankara Model Field and Shepherd School

*Özkan Keskin**

Özet

Osmanlı Devleti'nde zirâî üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve tarımda verimliliği arttırmaya yönelik ilk teşebbüsler Tanzimat döneminde başladı. Tanzimat devlet adamları reformların başarısı için her alanda uzman kadrolar yetiştirilmesini hedefliyorlardı. Bu doğrultuda öncelikle ziraat reformlarını uygulayacak kadrolar istihdam edildi, ardından 1847 yılında İstanbul'da ilk Ziraat Mektebi açıldı. Ayamama Çiftliği'ndeki başarısız ilk girişimden kırk yıl sonra, Fransa ve Almanya'da ziraat eğitimi alan bürokratların hazırladıkları plan dâhilinde pek çok vilayette ziraat mektepleri ve numune tarlaları açıldı. Bunlardan biri olan *Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi* de vilayetteki çiftçilerin devrin tarım yenilikleri ile tanıştırılması ve tiftik keçilerinin ıslahı amacı ile 1898 yılında hizmete girdi. Bâbîâli'nin teknik ve malî teşviklerine rağmen Ankara çiftçisinin ilgisizliği, 1908'de Çoban mektebinin Ziraat Mektebine dönüştürülmesine neden olmuş ve ağıl bölümü tasfiye edildi. 1914–1918 yılları arasında savaş şartlarından dolayı eğitime ara verilirken, mektep binası Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişinden sonra karargâh olarak kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Ankara Ziraat Mektebi, Ankara Keçisi, Numune Tarlası, Ziraat, Tiftik

Abstract

The first attempts to improve cultivating techniques and increase agricultural productivity in the Ottoman Empire, were introduced during the Tanzimat period. For the success of reforms, Tanzimat statesmen aimed at training or employing experts in every field. In this regard, they employed experienced staffs to implement agricultural reforms and opened the first Agricultural School in Istanbul in 1847. Forty years after

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale. ozkankeskin@yahoo.com

the first unsuccessful attempt in Ayamama Farm, during the reign of Abdulhamid II, agricultural schools and model fields were established in a number of provinces according to the new plan prepared by the bureaucrats studying agriculture in France and Germany. One of them was *Ankara Model Field and Shepherd School*, which was established in 1898 in order to introduce modern agricultural innovations to the farmers of Ankara province, and to improve the Angora goats. In spite of the technical and financial support of the Sublime Porte, the Shepherd School was transformed into Agricultural School, and its fold section was closed in 1908 due to the lack of interest shown by Ankara farmers. The education in the school was interrupted during the WWI, and the building was used as headquarters by Mustafa Kemal after coming to Ankara.

Keywords: Ankara Agricultural School, Angora Goat, Model Field, Agriculture, Mohair.

Giriş

Tanzimat reformları kapsamında idarî ve sosyal alanlarda atılacak adımlarla devletin modernleşmesi hedeflenmekle beraber yeni gelir kaynaklarının yaratılarak ülkenin refah seviyesinin artırılması isteniyordu. Bu çerçevede geniş nüfus kitlelerinin geçim kaynağı olan tarım sektörü vergi muafiyetleri, yeni araç kullanımının yaygınlaştırılması ile teşvik edilmeye çalışılıyor, çiftçiler ticari değeri yüksek olan ürünlerin üretimine yönlendiriliyorlardı.¹ Ayrıca ziraat alanında - Avrupa'da olduğu gibi- yeni aletlerin ve yöntemlerin kullanılmasıyla verimliliğin artırılmasına çalışılıyordu. Halbuki Osmanlı Devleti'nde toprağa bağlı üretim geleneksel metotlarla yapılıyordu. Tarlalar kara sabanla sürülüyor, üründe çeşitlilik ve sunî gübreleme bilinmiyordu. İki üç yıl kesintisiz ekilen tarlalar bir yıl nadasa bırakıldığından tarıma ayrılan toprakların 1/3'ü boş kalıyordu. Çiftçiye bilinçlendirecek eğitimi kadroların bulunmayışı, tarımın ihtiyacı olan iş gücünün kırsaldan şehirlere göçle zayıflaması ve ulaşım imkânlarının yetersizliği Osmanlı ziraatının gelişimini engelliyordu.² Tarım tekniği açısından ileri olan ülkelerde ise pulluk kara sabana nazaran çok üstündü. Kara saban 10-15 cm derinliğe kadar inebilirken, pullukla bu derinlik 25 cm ulaşabiliyordu. Pullukla sürülen toprağın kalitesine ulaşabilmek için aynı tarlanın sabanla üç dört defa sürülmesi gerekiyordu. Osmanlı çiftçisi tohumu genellikle kalburdan geçirerek ayıklıyordu. Dört yüz tarım işçisinin bir günde ayıklayabildiği tohumlar Amerika'da makineler ile bir günde temizleniyordu.³

¹ Tevfik Güran, "Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876", 150. *Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1992, s. 224.

² *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938, s. 100-106.

³ Tevfik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910", 19. *Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren, İstanbul 1998, s. 85, 86.

Farkın kapatılması için Tanzimat yönetimi öncelikle zirai kalkınma politikalarını geliştirecek ve uygulayacak ziraat bürokrasisini oluşturmakla işe başladı. Bu doğrultuda 1838'de Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak *Ziraat ve Sanayi Meclisi* adıyla yeni bir birim kuruldu. Bunu tarımın, sanayinin ve ticaretin geliştirilmesini üstlenen *Meclis-i Umûr-ı Nafia, Ziraat Meclisi* ve 1863 yılında Meclis-i Meabir içinde kurulan *Ziraat Fırkası* takip etti. Oluşturulan kurumların çalışmaları ile üretimin artırılarak çeşitlendirilmesi, dış talebe yönelik ziraat ürünlerinin üretiminin teşvik edilmesiyle dış ticaret dengesinin sağlanması bekleniyordu. Ayrıca yerli sanayi tesislerinin ihtiyacı olan hammaddenin yurt içi üretimle karşılanması ve tarım aletlerinin modernleştirilmesi amaçlanıyordu.⁴

Ziraat alanındaki yapılanma çerçevesinde yeni açılacak eğitim kurumları ile bütün bu teşebbüslerin kalıcı ve sürekli hale getirilmesine çalışıldı. Bu amaç doğrultusunda 1847 yılında İstanbul'da bir basma fabrikasının kurulmasına karar verildiğinde, öncelikle fabrikanın ihtiyacı olan pamuğun gereken evsâfta yetiştirilmesi için Amerika'dan yardım istendi. Karar uyarınca ıslah edilmiş pamuk tohumları ile birlikte, aralarında Doktor Davis'in de bulunduğu uzman bir heyet getirildi.⁵ Doktor Davis ile sanayileşme konusuna yabancı olmayan Barutçubaşı Oannes arasındaki müzakerelerin bir lâyiha ile sadrazama arzından sonra, teorik bilginin yanında uygulamalı eğitimin de verileceği "*Ziraat Talimhanesi*" Yeşilköy yakınlarındaki Ayamama Çiftliği'nde kuruldu. Mektep sayesinde zirai üretimdeki yeni teknikler talebelere öğretilecek, buradan yetişenlerin muallim olarak vilayetlere gönderilmesiyle bilginin imparatorluk coğrafyasına yayılması sağlanacaktı.⁶ Ayrıca mektepteki tercümanlar tarafından tarımla ilgili yabancı dildeki kitaplar tercüme edilerek ihtiyaç duyulan yerlere gönderilecekti.⁷ 4000 dönüm arazi üzerinde faaliyet göstermesi planlanan ve ilk talebeleri Mekteb-i Tıbbiye'den seçilen mektepte eğitim süresi altı yıl olarak belirlendi. Fakat yapılan ekimlerin başarısız olması ve taşraya gidecek öğrenci yetiştirilememesi nedeniyle mektep 1851'de kapatıldı.⁸

Bu başarısızlığa rağmen Osmanlı yöneticileri tarım üretiminin günün koşullarına uygun bilgi ve aletlerle desteklenmesi gerektiğine inanıyorlardı. Nitekim bu isimler arasında Fransa'daki Grignon Ziraat Mektebi'nde eğitim gören Amasyan Efendi başta gelmektedir. Amasyan Efendi, Ziraat Müdürlüğü

⁴ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 76-77, 81; Tefik Güran, *Zirai Politika*, s. 219; Ali Akıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren, İstanbul 1993, s. 258, 259, 282-285.

⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-2, İstanbul 1977, s. 564; Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir 2002, s. 292-296; Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, S. 24, Ankara 2010, s. 225, 226.

⁶ Mehmet Ali Yıldırım, a.g.m., s. 226.

⁷ Tefik Güran, *Zirai Politika*, s. 221.

⁸ Mehmet Ali Yıldırım, a.g.m., s. 226-234.

sırasında bir taraftan Fransa ve Almanya'daki ziraat mekteplerine öğrenci gönderilmesi için çaba harcarken, diğer taraftan da yerli eğitim kurumlarının tesisleriyle tarımın modernleşmesine yönelik adımlar atmaya çalışıyordu.⁹ 2000 liraya satın alınan 6500 dönümlük arazide kurulan ve 1892 yılı sonlarında öğrenci almaya başlayan Halkalı Ziraat Mektebi bu alandaki en kapsamlı girişimdi.¹⁰

Amasyan Efendi'nin planı bu türden mekteplerin ülke sathına yayılmasını öngörüyordu. Fakat 1892'de kurulan ve genel tarım reformlarını organize etmekle görevlendirilen Ziraat Hey'et-i Fenniyesi¹¹ üyeleri, böylesine bir planın hazinenin gücünü aştığını düşünüyorlardı. Bu nedenle modern tarım yöntemlerinin vilayetlerde çiftçiye daha ucuz ve etkili bir şekilde gösterilmesini sağlamak için "Numune Tarlalarının" kurulmasına başlandı.¹² Bunlardan birisi de Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi idi.

1- Mektebin Kuruluş Hazırlıkları

Öncelikle Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi'nin kurulacağı arazinin satın alınmasıyla işe başlandı. Fakat 1893 yılı ortalarında seçilen arazinin aranılan nitelikte olmadığı gerekçesiyle elden çıkarılması ihtimali belirdi. Hatta o tarihte henüz açılmış olan Ankara tren hattının civarındaki yerlerin daha hızlı kalkınacağı hesaba katılarak buraya yakın yerlerden arazi aranmaya başlandı. Vilayet ziraat müfettişi ve meseleye vâkıf kişilerden oluşan bir komisyon marifetiyle yapılan araştırma sonucunda 200 liraya satın alınabilecek yeni bir arazi tespit edilirken, mevcut arazinin de müzayedeye satılması teklif edildi.¹³

Böyle bir değişiklik şüphesiz devletin zarara uğraması anlamına geliyordu. Bu nedenle söz konusu kaybın, arazinin alınmasına sebep olanlardan tazmin ettirilmesi uygun görülerek yeni arazinin seçimi için aralarında Ziraat Hey'et-i Fenniyesi İkinci Şube Reisi Agaton Efendi'nin bulunduğu yeni bir komisyon oluşturuldu. Hatta daha sıhhatli bir değerlendirme yapılabilmesi için Ziraat Hey'et-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi de komisyon çalışmalarına katılmak üzere Ankara'ya gönderildi. Gerek Aram Efendi'nin, gerekse vilayet idare meclisinin gönderdiği raporda, mektep için en uygun yerin eski arazinin yakınında bulunan Çubuk Çayı etrafındaki 500 dönümlük tarla olduğu ifade ediliyordu. Eğer bu arazi alınırsa 350 dönümlük eski arazinin büyük bir kısmından da

⁹ Osman Ergin, *a.g.e.*, s. 568; Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Çeviren: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 88, 94-95.

¹⁰ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 192,193; Osman Ergin, *a.g.e.*, s. 569; Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 98.

¹¹ Ziraat Hey'et-i Fenniyesi'nin görevleri hakkında bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Nizamât Defteri Nr: 6, s. 110-113; Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 89.

¹² Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 108.

¹³ BOA. Sadaret Mektubü Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM.) Nr. 727-3 (13 Haziran 1893).

faydalanılabilecekti.¹⁴ Mektebin tam olarak faaliyete geçmesi ile yakınında bulunan Kalaba Köyü de hızla gelişebilecekti. Hüseyin Gazi Dağı, mektepte ıslahı düşünülen Ankara Keçilerine geniş bir yaylak alanı olabilirdi. Sulu, kumlu ve kireçli olmak üzere farklı evsâfta olduğu anlaşılan toprağın hem Çubuk Çayı'ndan ve hem de Tabakhane Deresi'nden sulanması mümkündü. Ayrıca arazi birkaç köy ve kazanın kavşak noktasında olduğundan, ziraat usulleri vilayete gelip giden halka kolaylıkla gösterilebilecekti.¹⁵ Alınması düşünülen 500 dönümlük arazinin 44 dönümlük bölümü verese malı olduğundan mahkemeye müracaat edilmesi gerekiyordu. 180 dönümlük kısmın sahipleri ise yüksek fiyat istediklerinden İstimlâk Nizamnâmesi hükümlerine göre hareket edilecekti. Artık eski arazinin satılmasına gerek kalmadığından satışının durdurulması için İstanbul'dan izin istendi.¹⁶

Arazi konusu mektebin faaliyete geçmesini engelleyen en önemli etkendi. 1889-1890 yıllarında Ankara Ziraat Müfettişi olarak görev yapan Osman Efendi'nin mektep tahsisatından 33.000 kuruşu zimmetine geçirmesi gecikmeye yol açan bir başka etkendi.¹⁷ Osmanlı memurlarının ve bilhassa malî yetkileri bulunanların kefalete bağlı olarak çalışmaları genel bir kuraldı. Fakat Osman Efendi kefilsiz çalıştığından aynı kurala göre doğacak zararın buna göz yuman görevlilerden tahsil edilmesi gerekiyordu. Bu durumda mektebin inşaatı iyice gecikeceğinden tazmin işlemlerinin bilahare takibine ve paranın mektebin diğer kalemlerinden havalesine karar verildi.¹⁸

Bu arada Ankara Valisi Memduh Paşa'nın ve şehrin diğer ileri gelenlerinin de katıldıkları bir tören ile 6 Mayıs 1895'te mektebin temeli atıldı.¹⁹ Tören sırasında dualar okunup fukaraya dağıtılmak üzere kurbanlar kesildikten sonra çeşitli Osmanlı paralarının bulunduğu bir şişe temel taşlarının arasına yerleştirildi.²⁰ Kısa bir süre sonra yapılan teftişte mektep binasının ve ağıl

¹⁴ BOA. Şûrâ-yı Devlet (ŞD.) Nr. 518-2 (Eylül 1894). Yapılan tahkikatta ilk arazinin yaklaşık 10.000 kuruşa satın alındığı bilgisine ulaşılmasına rağmen, alımda kimlerin etkili olduğu belirlenememişti. Bâbiâli Evrak Odası (BEO). Nr. 27034.

¹⁵ Ankara Vilayet Gazetesi No: 977 (6 Haziran 1894).

¹⁶ BOA. ŞD. Nr. 518-2.

¹⁷ BEO. Nr. 77478 (2 Kasım 1897); Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁸ BOA. İrâde Orman ve Ma'âdin (İ.OM.) Nr. 1315 ZA 2 Lef 1 (27 Ocak 1898). Osman Efendi, Fransa'da ziraat eğitimi görmek üzere gönderilen öğrencilerdendi. Zimmetten beraatına karar verilse de Kosova Vilayeti Ziraat Müfettişliği görevine başlayamadan vefat etti. BOA. ŞD. Nr. 3035-17 (21 Ekim 1905).

¹⁹ BOA. Yıldız Perakende Orman Ma'âdin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ.) Nr. 1-87; BOA. Yıldız Hususi Maruzat (Y.A. HUS.) Nr. 327-40.

²⁰ Ankara Vilayet Gazetesi No: 1021. Yine aynı tarihte inşaat masrafları karşılığı olarak Ziraat Bankası'ndan 220.000 kuruş tahsisat ayrıldı. (BEO. Nr. 27034). Ziraat Bankası ziraat eğitiminin teşviki kapsamında başta Bursa ve Halkalı olmak üzere pek çok ziraat mektebinin ve numune tarlasının kuruluş ve teçhizat masraflarını finanse ediyordu. Bkz. Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 129-132.

duvarlarının yapımına devam edildiği, makine deposu ve hademe odasının 15 güne kadar tamamlanabileceği görüldü.²¹ Kasım 1898'de mektep artık hizmete hazırıldı.²²

2- Mektep Arazisinin Genişletilmesi

İnşaat çalışmaları devam ederken, mektep arazisinin genişletilmesine yönelik girişimlerin farklı tarihlerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu esnada bazı arazi sahipleri mektebin kurulmasını fırsat bilmiş ve fiyatları yukarı çekerek fazla para koparmaya çalışmışlardır. İstimlâk Nizamnâmesi hükümlerine müracaat edildiğinde ise zarara uğrayacakları iddiasıyla vilayet idare meclisine itiraz ederek devir işlemlerini geciktirme yoluna gitmişlerdir. Hatta kıymet takdiri yapan komisyon üyelerini tehdit ve taciz etmeye dahi cesaret etmişlerdir.

Kasım 1894'te Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi ve ilgili irâde gereğince eski arazinin satışından vazgeçildi. İlk etapta alınması kararlaştırılan yerlere, üzerlerindeki söğüt ağaçları ve Toygarzâdelerin 19 dönümlük arazisi de dâhil olmak üzere 42.838 kuruş değer biçildi. Teferruğ işlemlerini, ödemeleri ve inşaatı kontrol etmek amacıyla Ankara Vilayeti Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odasından Hacı Süleyman, Gülbenkian, Oannes, Belediye Reis Muavini Hacı İbrahim ve Meclis-i İdare'den Hacı Ref'et ve Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'den oluşan bir komisyon kurularak çalışmalara başlandı.²³

Mektep arazisinin genişletilmesine yönelik olarak 1899 yılında toplam on parça tarla daha belirlendi. Yapılan keşif sonucunda her birinin büyüklüğü, ziraata kabiliyeti, üzerinde bulunan binalar ve söğüt ağaçları dikkate alınarak kıymet takdiri yapıldı. Bunlardan Yaralıoğlu Süleyman'ın varislerine ait 4 dönüm bahçe ve 18 dönüm tarlaya -söğüt ağaçları ve binalar da dâhil olmak üzere- 7000 kuruş değer biçilmişti ki bu en yüksek bedeldi. İkinci sırada 45 dönüm ve 6750 kuruşluk icarda olan manastır arazisi, üçüncü sırada Abdaloğlu Kigork'un varislerine ait 25 dönüm ve 3750 kuruşluk arazi geliyordu. Vilayet ziraat müfettişinin gözetiminde yapılan keşifte 148 dönüm tarla ve bahçe ile 1644 adet söğüt ağaçları için 31.130 kuruş takdir edildi.²⁴ Tarla ve bahçe sahiplerinden Abdaloğlu Kigork ve Sarı Mehmet Ali'nin varisleri ile anlaşma sağlanırken, bazıları ile mahkeme yoluyla uzlaşmaya çalışıldı. Bunlardan Ayaşlıoğlu Mustafa'nın Kasım 1899'da yaptığı ve Mecelle'nin 1216. maddesine dayandırdığı yazılı itirazında, bir malın umumun faydası gözetilerek devlet tarafından satın alınabilmesi için gerçek kıymetinin ödenmesi gerektiği hatırlatılıyor ve komisyonun takdir ettiği 2825 kuruşun, tarlanın bir senelik mahsulât bedeline

²¹ Ankara Vilayet Gazetesi No: 1026.

²² *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 194; Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 112.

²³ Ankara Vilayet Gazetesi No: 1001.

²⁴ Diğer arazi sahipleri Ayaşlıoğlu Mustafa, Tahtaloğlu Oannes, Sarı Mehmedin Ali, Hacı Nazrin, Hazım Efendi, Şemsi Efendi, Düzoğlu Melfon Ağa idi. BOA. Ticaret Ziraat Orman ve Ma'âdin Nezâretleri Defterleri (Td.) Nr. 2184, s. 342.

bile karşılık olmadığı belirtiliyordu. Yıllık 8000 kuruş üzerinden vergi ödenen tarlanın 150–200 lira değerinde olduğu iddia ediliyordu. Halbuki vilayet ziraat müfettişliğinin tespitlerine göre Ayaşlıoğlu Mustafa tarlasını 10.000 kuruşa satabilmek için önceki vilayet ziraat müfettişini tehdit etmiş, numune tarlası mahsulâtına da zarar vermişti.²⁵ Aynı şekilde Tahtalıoğlu Oannes'in varisleri de 8 dönüm tarla için 100–150 lira talep ediyorlardı. Bu nedenle Ankara Ziraat Müfettişi ve Çoban Mektebi Müdürü Manuk tarafından ilgililer aleyhine Bidayet Mahkemesi'ne müracaat edilmesi gerektiği vilayete bildirildi.²⁶

Arazinin genişletilmesine yönelik teşebbüslere ilerleyen yıllarda da devam edildi. Bu noktada tarla sahipleri ile yaşanan anlaşmazlıkların ardından izlenen hukukî sürecin mektep yetkililerini yeni arazilerin alımına yönelttiği görülmektedir. Bu tercihte bazı tarlaların alınmasından vazgeçilmesi, hâlihazırda mektebe ait olan yerlerin diğer kurumlarca işgal edilmesi etkili olmuştur. Nitekim 1906 yılına gelindiğinde Yaralıoğlu Süleyman'ın varislerine ait tarla, muhtemelen arazi bedeline yapılan itirazdan dolayı henüz satın alınamamıştı.²⁷ Yeni belirlenen ve Kasabyan Efendi'ye ait 200 dönüm tarla için 10.000 kuruş, Misak Efendi'nin 5 dönümden ibaret bahçesi için de 4000 kuruş değer biçilerek alımına çalışıldı. Fakat vilayetçe yapılan müzayedede Kasabyan'ın tarlasının 15.000 kuruşa çıkması üzerine araziden vazgeçilerek diğer iki yerin alımına karar verildi.²⁸ Diğer taraftan mektebe komşu olan ve sahibinin kamış yetiştirmek için su salarak meydana getirdiği bataklığın satın alınmadan kurutulmasına çalışıldı.²⁹ Ankara Fırka Kumandanlığı'nın müdahalesine maruz kalan kışla karşısındaki 300 dönümlük mektep tarlasının iadesi için gerekirse mahkemeye gidileceği Seraskerliğe bildirildi.³⁰

3- Mektebin İnşaatı

1894'teki temel atma töreninden bir buçuk yıl sonra ağıl ve ahır tamamlanmıştı. Buna istinaden bazı ziraat aletlerinin önceden alınması düşünülüyordu.³¹ Aynı tarihlerde mektep binasındaki inşaat çalışmaları devam ediyordu. O ana kadar yapılan harcamalar nedeniyle mektep binası için tahsis edilen 120.000 kuruştan geriye 34.000 kuruş kalmıştı. Hâlbuki Eylül 1895'te Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'nin Vilayet Sermühendisi Hamdi Efendi ile yaptıkları keşfe göre inşaatın tamamlanabilmesi için 84.000 kuruşa ihtiyaç vardı. Vali Memduh Paşa devletin itibarına yakışır, büyük ve tamamen kâgir bir

²⁵ BOA. Td. Nr. 2184, s.385.

²⁶ BOA. Td. Nr. 2184, s.382. Kısa bir süre sonra vilayet idare meclisi, gereken davanın açılması ve takibi ile ilgili olarak ziraat müfettişliğini yetkilendirdi. (BOA. Td. Nr. 2184, s. 408).

²⁷ BOA. ŞD. Nr. 537–38 Lef 1.

²⁸ BOA. ŞD. Nr. 539–8 (19 Aralık 1907); BOA. İ.OM. Nr. 1326 S 3 (31 Mart 1908).

²⁹ BOA. Dahiliye Nezâreti İdare (DH.İD.) Nr. 6–32 Lef 7 (26 Şubat 1912).

³⁰ BEO. Nr. 175924, 181795, 195063.

³¹ Ankara Vilayet Gazetesi No: 1034.

bina yapılmak istenmesi nedeniyle bütçenin aşıldığını dile getirerek, mektebin bağlı olduğu Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nden 50.000 kuruş ek ödenek talep etti.³² Mektep inşaatı oldukça ilerlemişti ve yarıda bırakılması yapılan harcamaların heba olmasına neden olacağından ek tahsisat için gereken izin birkaç ay sonra verildi.³³

Mektepten azami istifade edilebilmesi için faaliyet alanının genişletilmesi, ziraatın yanında hayvancılığın da teşvik edilmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda öncelikli binaların inşaatını müteakiben 1905 yılında bir süthane yapımı gündeme geldi. Çünkü vilayet sınırları içinde bir buçuk milyondan fazla sağlabilir hayvan bulunmasına karşılık bunların sütünden yeterince istifade edilemiyordu. Halbuki Rumeli muhaciri iki kişi, salamura peynirini kıyyesi 8 kuruştan, sade yağı ise 9-10 kuruştan satabiliyorlardı. Salamura, kaşar, Flenek peyniri ve diğer peynir çeşitlerinin yapımı ile süttten kaymak çıkarılarak bundan yağ imalinin erbabına gösterilmesiyle mektep gelirlerinin artırılması mümkündü. Kurulacak süthanenin malzeme listesi³⁴ muhtemelen alınmayacağı düşünülerek vilayet tarafından oldukça kısaltıldı. Fakat hiç olmazsa kaymak ve yoğurttan yağ çıkarmaya yarayan 40 litrelik 15 adet Danimarka yayığı satın alınarak hak edenlere dağıtılabildi. Vilayet ziraat müfettişinin ifadesine göre bu tasarruf halkı süt mamullerinin üretimine teşvik edecek, bölgede tereyağı ve peynir imalatını da artıracaktı.³⁵ Süthane için gereken araç gerecin temin edilmesi halinde Ankara Çoban Mektebi ve Numune Tarlası'nın ilerde *Ziraat Ameliyat Mektebine* tahvil edilmesi mümkündü. Ayrıca tıpkı Bursa ve Selanik'te olduğu gibi Ankara'da da süthaneyne ihtiyaç vardı.³⁶

Sulama konusunda ise civardaki âdi kuyuların varlığı, mektep arazisi için artezyen seçeneğini güçlendiriyordu. Fakat o tarihlerde artezyen kuyusu açılmasına dair halkın bilgisinin olmaması ve malzeme eksikliği uzak yerlerden su naklini mecbur kılıyordu. Bu ise fazla masraf ve emek anlamına geliyordu. Tahminen 15.000 kuruş masrafla mektep arazisi içinde açılacak bir kuyu hem mektep hem de ahali için yararlı olabilirdi.³⁷ Fakat Şûrâ-yı Devlet benzer

³² BOA. ŞD. Nr. 521-10 Lef 1 (24 Ağustos 1895); Ankara Vilayet Gazetesi No: 1039. Mektep binasının keşif defteri için bkz. BOA İ.OM. Nr. 1313 CA 7 Lef 1.

³³ BOA. İ. OM. Nr. 1313 CA 7 (12 Kasım 1895); BEO. Nr. 52819, 53410. Nâzır Selim Melhame'nin 13 Temmuz 1896 tarihli tezkiresinden tahsisatın geciktiği anlaşılmaktadır. BOA. ŞD. Nr. 522-52.

³⁴ BOA. Dahiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî (DH.MKT.) Nr. 993-62 Lef 1 (10 Temmuz 1905).

³⁵ BOA. DH.MKT. Nr. 993-62 Lef 2 (18 Temmuz 1905).

³⁶ BOA. DH.MKT. Nr. 993-62 Lef 3 (5 Şubat 1908). Tam olarak kuruluş tarihi saptanamasa da 1925'te yoğurt, peynir ve tereyağı imaliyle bunların korunması için gereken aletlerin Fransa'daki A.Gaulin firmasından satın alınmaya çalışılması süthanenin faaliyette olduğunu göstermektedir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Nr. 014.39.6.

³⁷ BOA. ŞD. Nr. 520-6 (8 Mayıs 1895).

durumlarda olumlu sonuç alınamadığını, bu nedenle söz konusu paranın gözden çıkarılamayacağını gerekçe göstererek vilayetten gelen teklifi geri çevirdi.³⁸

Ankara Vilayeti öncülüğünde binaların hızla yapılarak mektebin bir an önce faaliyete geçirilmesine çalışılıyordu. İnşaatlar sürerken özellikle uygulamalı derslerde kullanılacak araç ve gerecin mektep açılmadan temin edilmek istenmesi bunun en belirgin göstergesidir. Ancak talebe bulmada yaşanan zorluk mektebin etkin bir şekilde çalışmasını engelliyordu. Bunun üzerine numune tarlası II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ziraat ameliyat mektebine tahvil edilirken, ağıl kısmı tasfiye edildi. 1914-1918 yılları arasında hüküm süren savaş şartları eğitimin muhtemelen kesilmesine neden oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya geldiği tarihte mektep binası artık önemli kararların alındığı karargâhtı.³⁹

4- Mektep Personeli (Müdür, Muallim, Memurlar)

Mektep müdürü diğer ziraat mekteplerinde olduğu gibi en fazla mesleki tecrübeye ve bilgiye sahip görevli olarak kurumun âmiri konumundaydı. Mektepteki eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesi, talebe seçimi, harcamaların planlanması ve faaliyetlerle ilgili raporların tanzim edilmesi gibi geniş bir sorumluluk alanı bulunuyordu. Fransa ve Almanya'ya ziraat eğitimi için gönderilenler ya da onların eğittiği Halkalı Ziraat Mektebi mezunları, vilayetlerde açılan ziraat mektepleri ve numune tarlalarına müdür ve muallim olarak atanıyorlardı. Ayrıca bazı vilayetlerde müdürlük görevi zaman zaman vilayet ziraat müfettişliği ile birleştiriliyordu. Bu doğrultuda 1896'da Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi'nde müdürlük görevini Agaton Efendi yapıyordu. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olan Agaton Efendi, devlet tarafından ziraat eğitimi görmek üzere Fransa'ya gönderilen öğrencilerdendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra dört yıl Edirne Ziraat Müfettişliği ve kısa bir süre Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi müdürlüğü yaptı. Kasım 1896'da İstanbul'a dönmek istemesi üzerine Ankara'daki görevi sona erdi.⁴⁰

24 Nisan 1899'da müdürlüğe atanan Manuk Efendi⁴¹ selefi Timolyon'un başka bir memuriyete tayini ve Vilayet Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'nin vazifesindeki rahavetinden dolayı azliyle her iki görevi birden yürütmek üzere atanmıştı.⁴² 1905 yılına kadar müdürlük yapan Manuk Efendi ziraat müfettişi sıfatıyla vilayet dâhilinde saha çalışmalarında bulunuyordu. Örneğin göreve geldikten birkaç ay sonra kavunlarda görülen bir hastalığın tetkiki için Bepazarı'na gitti. Yaptığı araştırmada ürünlerdeki çürümenin zaten sulak olan

³⁸ BEO. Ayniyât Defterleri Nr. 1702, s. 363 (3 Haziran 1895).

³⁹ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989, s.62, 74, 83.

⁴⁰ BEO. Nr. 64837.

⁴¹ BOA. Td. Nr. 2184, s. 69.

⁴² BOA. Td. Nr. 2184, s. 211.

tarlaların aşırı sulanmasından kaynaklandığını tespit etti. Yine de ayrıntılı bir inceleme için toprağın farklı katmanlarından numuneler alarak İstanbul'a gönderdi. O tarihte mektepte mikroskop bulunmuyordu. Hatta bu vesile ile mektebin mikroskop ihtiyacı olduğu iletilse de tahsisat yokluğu talebin kabul edilmesini engelledi.⁴³ 1905'te Manuk'un Bursa Ziraat Mektebi Müdürlüğü'ne atandığı sırada Ankara Vilayeti'nin girişimleri üzerine mektep müdürlüğü ile ziraat müfettişliği müstakil görevler haline getirildi. Büyük kısmı çiftçi olan ve eski aletlerle ziraat yapmakta olan yöre halkına yeni tarım aletlerinin ve tekniklerinin gösterilmesi, müdürlerin merkez dışında uzun süreler kalmalarına neden oluyordu. Mektep işlerinin sekteye uğramaması için mektep müdürlüğünün ve vilayet ziraat müfettişliğinin tek elden yürütülmesi uygulanmasına Ağustos 1905'te son verildi.⁴⁴

Mektebin yönetici kadrosunda ikinci sırada muavinler geliyordu. Müdürler gibi ziraat eğitimi alan muavinler, tecrübeleri ve hizmetleri arttıkça müdürlüğe veya vilayet ziraat müfettişliğine terfi edebiliyorlardı. 1899'da Ankara'ya muavin olarak tayin edilen Hasan Tahsin 1895'te Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun olmuştu. Bir iki sene Edirne'de hususi çiftlikler idaresinde çalıştıktan sonra, bir süre Konya Numune Tarlası'nda müdür muavini ardından da Halkalı'da ameliyat muavini olarak çalıştı. İki sene süren bu görevinin ardından Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi'ne müdür muavini olarak atandı.⁴⁵

Ziraat mekteplerindeki sekiz on kişilik kadronun aksine numune tarlalarında iki ya da üç kişi görev yapıyordu. Hükümetin beklentileri dikkate alındığında iki üç kişilik kadro, devletin içinde bulunduğu malî buhranı yansıtıyordu.⁴⁶ Muhtemelen aynı nedenden mektep müdürleri bir süre vilayet ziraat müfettişliği görevlerini de yapmak zorunda kalmışlardı. Ankara'da muallim olarak sadece 1899'da Mustafa Efendi'nin⁴⁷ bulunması mektebin dar bir kadroya sahip olduğunun göstergesiydi. Bu durum idarî kadroya da yansımıştı. Nitekim tüm malî kayıtlar ve harcamaların kontrolü müdür ve muavinler tarafından yürütülmüştü. Müdür Manuk'un yakınmalarına rağmen 1899'daki muhasebeci talebi reddedilmişti.⁴⁸

5- Talebeler

Numune mekteplerinin kurulmasıyla çiftçilere tarım yöntemlerinin öğretilmesi, kaliteli tohum dağıtılması, sulama, suni çayır oluşturulması ve hayvan cinslerinin ıslahı gibi uygulamaya yönelik alanlarda bilgiler verilerek verimliliğin artırılması amaçlanmıştı. Aynı zamanda çiftçi ailelerin çocuklarına

⁴³ BOA. Td. Nr. 2184, s. 201; BOA. Td. Nr. 2184, s. 197.

⁴⁴ BEO. Nr. 198339.

⁴⁵ BOA. Td. Nr. 2184, s. 81, 87, 215.

⁴⁶ Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 110.

⁴⁷ BOA. Td. Nr. 2184, s. 15 (27 Şubat 1899).

⁴⁸ BOA. Td. Nr. 2184, s. 360.

hem teorik hem de uygulamaya yönelik eğitim verilmesiyle tarımsal üretimin artırılmasına destek verilecekti. Ankara'da kurulan mektepte ziraî faaliyetlerin yanı sıra, XVI. yüzyılda şehrin önemli gelir kaynağı olan sof ticaretinin⁴⁹ tekrar canlandırılması için tiftik keçisinin neslinin ıslahına çalışılacaktı. Ayrıca damızlıkların halka uygun fiyatla satılması ile mektebe gelir sağlanırken, eğitimi çobanlar sayesinde salgın hastalıkların ve büyük kayıpların önü alınabilecekti. Bu doğrultuda açılış ile birlikte yakın çevreden bulunan on talebe mektebe kabul edilmişti. Fakat kısa bir süre sonra talebelerden altısı, vaad edilen aylık 50 kuruşun iki aydır ödenmemesinden ve günlük dört saat tarla işi yaptırıldığından mektepten ayrıldı. Müdür Manuk, benzer olayların yaşanmaması için talebelerin çiftçi ve sürü sahibi ailelerden seçilmesinin usul olarak kabul edilmesini teklif ediyor, çocukların tahsillerini tamamlamadan mektepten alınmalarını engellemek için de yapılacak masraflara mukabil ailelerinden senet alınmasını istiyordu.⁵⁰ İmparatorlukta ziraat ile ilgili işleri organize eden Ziraat Hey'et-i Fenniyesi ise cevabi yazıda bu gibi mekteplere başlangıçta talebe bulunamamasının doğal karşılanması gerektiğini belirterek, durumu daha da güçleştirmemek adına senet alınması düşüncesinden vazgeçilmesini bildiriyordu.⁵¹

Birkaç ay sonra talebe sayısının dörde düşmesi üzerine, Ekim 1899'da Yozgat'tan üç, Zir'den üç ve Yabanabad'dan da iki olmak üzere toplam sekiz aday tespit edildi. Bunlardan üçü çiftçi ailelerden gelmesine rağmen, geri kalanların tarımla ve hayvancılıkla alakaları yoktu. Yapılan görüşmede öğrenciler, Ankara'da tahsillerini tamamlayıp Halkalı Ziraat Mektebi'ne, oradan da memuriyete geçme niyetinde olduklarını belirtmişlerdi. Zir'den gelenler de günlük dört saat tarla işi olduğunu görür görmez mektebi terk etmişlerdi. Geri kalanların devamları konusunda mektep yönetimi ümitli değildi.⁵²

Şubat 1909'da hazırlanan bir yönerge kapsamında II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki ismi ile Ankara Ziraat Ameliyat Mektebi'ne alınacak talebelerin kayıt ve kabul şartları belirlendi. Buna göre tahsil süresi üç yıl olan mektepte verilecek ziraat eğitimi ile çiftlik idaresine muktedir çiftçiler yetiştirilecekti. Eğitim ücretsiz gündüzlü, ücretli ve ücretsiz geceli olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. 1650 kuruş olan senelik ücret öğretim yılı başında ve şubat ayında olmak üzere iki taksitte tahsil edilecek, ücretliden ücretsiz geçişe izin verilmeyecekti. Ücretsiz geceli bölümüne müsabaka ile ücretli geceli ve ücretsiz gündüzlüye ise imtihan ile talebe alınacaktı. Bu sınıf adaylar Rüştüye mezunları derecesinde Türkçe, Genel Coğrafya, Osmanlı Tarihi ve hesaptan imtihana

⁴⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 174,178; Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 113-117.

⁵⁰ BOA. Td. Nr. 2184, s. 103 (20 Mayıs 1899).

⁵¹ BOA. Td. Nr. 2184, s. 1 (3 Haziran 1899).

⁵² BOA. Td. Nr. 2184, s. 338 (30 Ekim 1899).

gireceklerdi. Çiftçi aileye mensup ve 15-18 yaş arasında olması gereken adayların sağlıklı ve Osmanlı tebaasından olduklarını belgelendirmeleri isteniyordu. Mektebin idare heyeti dört kısımdan oluşuyordu. Buna göre mektep müdürü çalışanların amiri olarak tüm işlerden sorumlu idi. Müdür muavini daha çok eğitim, disiplin ve mektebin iç işleyişi ile ilgili işleri yürütüyordu. Ameliyat muallimi derslerin uygulama kısmından, muhasebeci ise müdürle birlikte tüm muhasebe işlemlerinin takibinden mesuldü. Personel tüm vakitlerini mektebe harcamak zorunda olduklarından dışarıda ek bir memuriyet veya işle meşgul olamazlardı. Mektebin teftişi vilayet ziraat müdürüne veya müfettişine verilmişti. Müdürün her sene sonunda mektep ve çiftlikle ilgili hesap ve idare ilgili icraatları bir rapor halinde Ziraat Nezaretine bildirmesi gerekiyordu. Eğitim müdür, muavin ve muallimler tarafından yürütecek ve ihtiyaç halinde atamalar adayların müsabakası sonunda nezaretten yapılacaktı. Mektebin programı eğitim kadrosu tarafından hazırlanacak ve nezaretten onaylandıktan sonra uygulanabilecekti. Talebeler biri her dersin muallimi tarafından üç ayda bir yazılı ve diğeri sene sonunda heyet huzurunda sözlü olmak üzere iki sınava tabir tutulacaklardı. İki sene üst üste bir üst sınıfa geçemeyenler okuldan atılacaklardı.⁵³

6- Mektebin Islahı

Açılıştan bir süre sonra beklenen başarının yakalanamaması mektebin ıslahını gündeme getirdi. Vilayet ziraat müfettişliği ve Ziraat Hey'et-i Fenniyesi tarafından tanzim edilen iki layihada idarî zafiyet ve eksiklikler belirlendi. Vilayetin hazırladığı raporda tarımla ilgili faaliyetler, araç-gereçler, ulaşım, görevliler, öğretim ve tiftik keçilerinin ıslahı başlıkları yer alıyordu. Mektep 152 dönümü sulanabilir olmak üzere toplam 726 dönüm araziye sahipti. Mektepteki pulluk, meyve kurutma makinesi, tırmık, merdane, biçme makineleri, yayıklar ve arıcılıkta kullanılan aletler yeterli olmakla birlikte sulama suyunun olmaması en önemli eksiklikti. Sulu tarlalardan yağmurlu senelerde bile 1'e 6-7 ürün alınabiliyordu. Yakından geçen Çubuk Çayı ise mayıs haziran aylarında kuruyor, 8-9 km uzaklıktaki Solfasol Köyü'nden bentler tutarak arklarla su getirmenin maliyeti ise 300 lirayı buluyordu. Bu nedenle çok daha az masrafla ve çiftçilere de örnek olması için burguyla su çıkarılması daha isabetli olabilirdi. Suyun gelmesiyle ekilebilir arazi 670 dönüme ulaşacak ve böylece koşu hayvanı ihtiyacı da artacaktı.⁵⁴

Keçilerin bakımı ve ağlların durumu konusunda da ciddi problemler vardı. Tiftiğin kalitesini ve zarafetini etkileyen en önemli nokta keçilerin iyi ve sağlıklı beslenmesiydi. Yazın dışarıda otlatılan keçilerin her birine kışın günlük olarak verilen 100 dirhem arpa ve 1 kıyeye kuru ot ile ağıl idare edilmeye çalışılıyordu.

⁵³ Ankara Vilayet Gazetesi No: 1983 (11 Eylül 1914); *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*, Derleyen ve Düzenleyen: Reşat Özalp, MEB, İstanbul 1984, s. 481-486.

⁵⁴ BOA. Td. Nr. 2184, s. 324-328 (20 Temmuz 1899).

Halbuki mektep tarlalarında çavdar, yonca ve suni çayır yetiştirilmesiyle bol ve zengin yem temin edilebilirdi. Böylece tiftiğin kalitesi yükselirken, hayvan başına alınan 300 dirhem tiftik miktarı da iki kata kadar çıkabilecek ve belki de keçilerin senede bir yerine iki defa kırılması mümkün olabilecekti. Mevcut 112 keçi miktarı olarak yeterliydi. Fakat bunlara eklenmesinde yarar görülen 100 koyun hesaba katıldığında, 32m² büyüklüğündeki ağılın ihtiyacı karşılamayacağı açıktı. Bu nedenle her bir hayvan için en az 1m² yer ayrılması gerektiğinden hareketle, 250m²lik yeni bir ağıl gerekiyordu. Son olarak mektepte tedrisat mektebin müdürü, müdür muavini ve imamı tarafından yürütülüyordu. Bu dar kadronun muhasebe, yazışmalar ve idarî işlerle de meşgul oldukları göz önüne alınırsa tedrisatın istenilen düzeyde olması beklenemezdi.⁵⁵

Mektebin kuruluşunda da görev alan ve meseleye vâkıf olan Ziraat Hey'et-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi lâyihayı inceledikten sonra bizzat Ankara'ya giderek mektebi ıslaha çalıştı. Amaca uygun olmayan ve daha çok bir ahır görünümündeki ağılın yerine yenisinin yapılması keşif defterine eklendi. Açıkta duran ziraat aletlerinin muhafazası için gölgelikler, daha geniş bir zahire ambarı ve tüm yapıları içine alacak avlu duvarının yapımı karara bağlandı. Aram Efendi su konusundaki temel sorunun mektep binasının belirlenen yerde yapılmamasından kaynaklandığı düşüncesindeydi. Binanın ve yakın çevresinin ihtiyacı olan suyun getirilmesi oldukça zor ve masraflı olacağından, binanın bodrum katının büyük bir sarnıç haline getirilmesinden başka çare görünmüyordu. Ayrıca bahçe ve fidanlık için yeni bir kuyu açılması ihale edilirken, avludaki kuyu 400 kuruş harcanarak iki metre daha derinleştirildi ve su sıkıntısı bir nebze olsun azaltılmaya çalışıldı. Ziraat aletleri bakımından yeterli bulunan mektebe sadece bir saman doğrayıcı, bir mikser, bir at arabası ve iki el arabası sipariş edildi. Ankara Vilayeti için önemi aşikâr olan tiftik keçilerinin ıslahında en önemli nokta talebe tercihinin isabetli yapılmasıydı. İş bulamayıp sağda solda çıraklık yapanlar yerine, köylü ailelerden çocukların mektebe alınıp eğitilmesine dikkat edilmeliydi. Bulaşıcı hastalık görüldüğünde sürü sahipleri bunu teşhis edebilecek ve veteriner gelinceye kadar yayılmasına engel olabilecek bilgili çobanları tercih edeceğinden mektebe olan ilgi artacaktı.⁵⁶

7-Mektebin Çalışmaları ve Teçhizât

Mektebin açılması ile birlikte meyve-sebze bahçelerinin ve fidanlıkların ekilmesine başlandı. Mektebe bağlı Mezarlıküstü adlı 24 dönümlük tarlaya dört gün süren çalışma sonunda el ile ve sıralama usulüyle 28 kg mısır ve 27 kg fasulye ekildi. Yine aynı ay içerisinde mektep binası önünde yer alan ve önceden pullukla sürülen küçük bir parça alana birer buçuk metre arayla arklar açılarak mısır ve fasulye ekildi. Arkların yanına ise Manisa, ve Kasaba kovanları ile yerli kovanlar konuldu. 22.000 m² alana sıralı dikilen üç yüzü aşkın meyve ağacı

⁵⁵ BOA. Td. Nr. 2184, s. 329, 330, 332.

⁵⁶ BOA. Td. Nr. 2184, s. 319-320 (17 Ekim 1899).

fidanlarının araları pullukla sürüldü. Pulluğun giremediği yerler ise hademe ve talebeler tarafından bellendi. Bahçivanın tasarruf nedeniyle gönderilmesinden sonra onun hazırladığı sebze bahçesine hademe ve altı talebenin dokuz günlük çalışmasıyla Diyarbakır Karpuzu tohumları ekildi. Marul, salatalık, çilek, nohut, pancar, lahana, soğan, bakla ekili yerler elden geçirildi. Fidanlıktaki dutlar kovalar ile sulandıktan sonra çınar, atkestanesi, akasya, dişbudak, akçaağacın yanı sıra Halep, Naksos, Kafkasya, Lübnan çamı tohumları ekildi. Tiftik keçileri ise çoban gözetiminde her gün otlatılıp geceleri ağullarına çekiliyordu.⁵⁷

1900 senesinde mektebe bağlı toplam on dört parça 187 dönüm tarlaya ekilen tohum miktarı ve alınan hâsılat şöyleydi:

Hububat Türü	Ekilen Miktar (kg)	Tarla Büyüklüğü (Dönüm)	Alınan Hâsılat (kg)
Yerli Sert Buğday	1051	78	3104
Bursa Buğdayı	492	37	1495
Yerli Arpa	553	38	2800
Mısır	41	17,5	1183
Patates	96,5	1,25	536
Fasulye	15	15,25	50

Tüm çabalara rağmen tarlalarda istenilen miktarda ürün alınamamıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında farklı etkenler rol oynamıştı. İki tarla kıraç toprağa sahipti. Bir mısır tarlası iki defa sulanmasına karşın çapası geç yapıldığından ürün olgunlaşmamıştı. Patatesler iyi yetişmişlerdi; fakat mahsulün büyük kısmını köstebekler yemişti. Buğdaylar havaların sıcaklığından ve yeterli sulama yapılamamasından gelişmemişti. Fasulye mahsulâtı ise susuzluğa ek olarak hırsızlığa maruz kalmıştı.⁵⁸

Diğer numune tarlalarından olduğu gibi Ankara'da ekilen buğday tohumları da ithaldir. 1890 sonrası demiryolunun Anadolu'da yayılması, tahıl üretiminin ve ekilebilir toprakların artmasına neden olmuştu. Bunun üzerine buğday üreticileri, önce Anadolu Demiryolu Şirketi, sonra da Bâbiâli tarafından teşvik edildiler. Böylece Amerika'dan ve Romanya'dan satın alınan kaliteli buğday, arpa ve mısır tohumları demiryolunun geçtiği hat çevresine, Karadeniz'deki çiftçilere ve numune tarlalarına dağıtıldı. Nitekim 1891 ve 1892'de Ziraat Bankası kârlarından ayrılan tahsisat ile Amerika'dan arpa, buğday ve sebze tohumları alındı.⁵⁹ 1907 yılında satın alınan 130.000 kg Romanya Braila buğdayından 60.000 kg'ı İzmit, Adapazarı, Kütahya ve Geyve'de demiryolu güzergâhındaki üreticilere dağıtılırken, Ankara Numune Tarlası hissesine de 200 kg düşmüştü.⁶⁰

⁵⁷ BOA. Td. Nr. 2184, s. 124.

⁵⁸ BOA. Td. Nr.2184, s. 438.

⁵⁹ Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 162-166.

⁶⁰ BEO. Nr. 227273 Lef 2 (27 Şubat 1907); Quataert, diğer ziraat mektepleri gibi Ankara'da 300 kg gönderildiğini belirtir. Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 167.

Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'nin gayretiyle vilayet dâhilinde dut ağaçlarının yaygınlaşması için 1899'da mektepte bir dut fidanlığı kuruldu.⁶¹ İki yıl sonra özellikle tren istasyonu civarındaki tepeleri ağaçlandırmak için 1,5 dönümlük mektep arazisi fidanlığa ayrıldı.⁶²

Diğer taraftan ziraatın teşviki kapsamında her türlü yeni aletle mektebin donanımı artırılıyor ve bunların yararları halka gösteriliyordu.⁶³ Satılmak amacıyla Osmanlı yöneticilerine takdim edilen ithal veya yerli üretim bazı yeni aletlerin muayene ve testleri mektepte yapılıyordu. Bu kapsamda Amerika ve Avrupa'da bir süredir kullanılan meyve-sebze kurutma makinelerinden birer takım Bursa ve Ankara Ziraat Mektepleri için getirildi. Makinelerin -diğer ziraat aletlerinde olduğu gibi- gümrük vergisinden muaf olup olmadığı tartışılırken⁶⁴, Halkalı Ziraat Mektebi'nde yapılan denemede olumlu sonuç alındı. Hatta kurutulan meyvelerden bir kaç saraya takdim edildi. Makinelerin başarısı Halkalı'da alikonulmalarına neden olduğundan, Ankara ve Bursa için yeni siparişler verildi.⁶⁵ Gümrük vergisi engeli ise konserve yapımında, arıcılıkta ve ipek böcekçiliğinde kullanılan aletlerle, mikroskop ve bazı kimyasal maddelerin alımı sırasında aşılabildi.⁶⁶ Ziraat aletleri imalatçısı Antalyalı Dimitri'nin İzmir'de yaptığı elli numaralı sabanın Ankara Numune Çiftliği'nde yapılan tecrübesinde emsallerine nispetle kullanışlı, hafif ve az sayıda hayvanın çekebilmesine uygun olduğu görüldü.⁶⁷ 1903'te Ankara ve Konya Vilayetleri için Amerikan Oriental firmasından beş adet harman makinesinin alınması kararlaştırılmıştı. Fakat makineler istenilen nitelikte olmadıklarından mukavele iptal edilmek isteniyordu. Şirket müdürünün ısrarı üzerine Ankara Numune Çiftliği'nde ziraat memurlarınca yapılan muayenede makinelerin kusurlu olduğu görüldü.⁶⁸

⁶¹ BOA. Td. Nr. 2184, s.11 (19 Şubat 1899).

⁶² BEO. Nr. 122006 Lef 2 (28 Şubat 1901).

⁶³ *Salnâme-i Vilayet-i Ankara*, Sene 1320, s. 131.

⁶⁴ BOA. ŞD. Nr.584–27 (24 Ağustos 1894).

⁶⁵ BOA. İ.OM. Nr. 1312 ZA 4 (4 Mayıs 1895).

⁶⁶ BOA. ŞD. Nr. 523–51 (2 Mart 1897); BOA. İrâde Rûsumât (İ.RSM) Nr. 1314 ZA 6 (18 Nisan 1897). Ziraat mektepleri için benzer bir kolaylık öşür vergisi muafiyeti ile gösterilmişti. Fakat vakıf arazileri uygulamaya dâhil değildi. Hatta Hacı Bayram Vakfı'nın Ankara Numune Tarlasına tahsis ettiği üç parçadan oluşan 500 dönümlük arazinin öşrü tartışmaya neden olmuştu. BOA. İrâde Evkâf (İ.EV) Nr. 1324 M 12 (13 Mart 1906).

⁶⁷ BEO. Nr. 176212 (11 Haziran 1904. Sayıları az olmakla birlikte Ankaralı tüccar Gülbenk Hancıyan gibi vilayette ziraatın gelişmesine kendi çabalarıyla destek verenler Sanayi Madalyası ile taltif ediliyorlardı. BOA. İ.EV. Nr. 1312 N 55 (9 Mart 1895).

⁶⁸ BEO. Nr. 159642 (4 Kasım 1903).

Sonuç

Osmanlı Devleti, Tanzimat dönemindeki genel değişikliğe bağlı olarak ziraat alanında da yeni adımlar atma niyetinde olduğunu Ziraat Talimhânesi'ni kurarak göstermişti. Fakat topraktan alınan ürünün artırılması ve çeşitlendirilmesi için eğitim yanında ulaşım, kredi, uzman personel ve alet problemlerinin çözülmesi gerekiyordu. Bu nedenle daha kapsamlı bir hükümet programı 1870'lerden sonra takip edilmeye başlandı. Ziraat okullarının ve numune tarlalarının imparatorluk geneline yayılması bu planın bir parçasıydı. Her vilayetin tarım potansiyeli ve özellikleri dikkate alınarak açılan mekteplerde, çiftçiler yeni aletlerle ve metotlarla tanıştırlacak, ürün çeşitliliğinin ve verimin artırılmasına gayret edilecekti.

Bu kapsamda 1898 yılı sonlarında hizmete giren Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi tiftik keçilerinin ıslahını da üstlenmişti. Oldukça geniş araziler tahsis edilmesine rağmen, daha kuruluş aşamasındaki yanlış yer tercihi sonucu yaşanan susuzluk, ilerleyen yıllarda kurumun geleceğini de etkilemiştir. Bir diğer problem ise uygun ve istekli öğrenci bulunamamasıdır. Talebelerin eğitilmiş ziraatçı olmaktan ziyade vakit geçirmek ya da vaad edilen parayı almak için gelmeleri, halkın mektebe olan bakışını göstermesi bakımından önemlidir. XIX. yüzyıl sonlarına doğru tiftik piyasasının İngilizlere ve Amerikalılara kaptırılmasıyla keçi yetiştiriciliğinin kârlı bir iş olmaktan çıkması halkın ilgisizliğini kısmen izah edebilir. Bu durumda halkın yeterince haberdar edilemediği ya da mektebin amaçlarına inandırılmadığı ihtimali akla gelmektedir.

Kısıtlı olan kadronun asli görevlerine ilaveten idarî işlerle de ilgilenmesi mektebin eğitim kalitesini düşüren bir başka etken olarak gösterilebilir. Bu gelişmelerden sonra ağıl bölümü 1908'de kapatılıp mektep diğer vilayetlerdeki örneklerde olduğu gibi ziraat ameliyat mektebine dönüştürülürken emek ve gayretlerin semeresi sabırla beklenmiştir. Diğer taraftan ihtiyacı hissedilen yeni tarım aletlerinin alınması devletin bu alandaki desteğini gözler önüne sermektedir. Nitekim yerli makine üreticilerinin teşvik amacıyla taltif edilmesi ve ithal edilenlere sağlanan gümrük muafiyeti buna örnek verilebilir.

Kaynaklar

A-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Ayniyât Defterleri No: 1702.

Bâbiâli Evrak Odası (BEO) No: 27034, 52819, 53410, 64837, 77478, 122006, 159642, 175924, 176212, 181795, 195063, 198339, 227273.

Dahiliye Nezâreti İdare (DH.İD) Nr: 6–32.

Dahiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi (DH.MKT) Nr: 993–62.

İrâde Orman ve Ma'âdin (İ.OM.) Nr: 1312 ZA 4, 1313 CA 7, 1315 ZA 2, 1326 S 3.

İrâde Rûsumât (İ.RSM) Nr: 1314 ZA 6.

İrâde Evkâf (İ.EV) Nr: 1312 N 55, 1324 M 12

Nizamât Defteri No: 6

Sadaret Mektubi Kalemi Mühime (A.MKT.MHM.) No: 727–3.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD) No: 518–2, 520–6, 521–10, 522–52, 523–51, 537–38, 539–8, 584–27, 3035–17.

Ticaret Ziraat Orman ve Ma'âdin Nezâretleri Defterleri (Td) No: 2184.

Yıldız Perakende Orman Ma'âdin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ) No: 1–87.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A. HUS.) No: 327–40.

B- BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA) No: 014.39.6.

C- GAZETE VE SALNÂMELER

Ankara Vilayet Gazetesi No: 977, 1001, 1021, 1026, 1034, 1039, 1983.

Salnâme-i Vilayet-i Ankara Sene 1320.

C- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren, İstanbul 1993.

BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir 2002.

ERGENÇ, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Taribçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-2, İstanbul 1977.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

GÜRAN, Tefik, “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839–1876”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1992. s. 219–233.

GÜRAN, Tefvik, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840–1910”, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren, İstanbul 1998, s. 63–127.

Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923), Derleyen ve Düzenleyen: Reşat Özalp, MEB, İstanbul 1984.

ÖZGÜL, Cemil, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

QUATAERT, Donald, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Çeviren: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM*, S. 24, Ankara 2010, s. 223-238.

Ek-2 Ankara Numune Tarlası için Vali Memduh Paşa'nın ek ödenek talebi
(BOA. ŞD. Nr. 521-10 L.I)

۴

 ۶۵۸

اورمانه و معادن وزراعتاً مقتضایه بنه

اطقم حقایق

سایر مرصوم جناب جرابانیسه انقرده در دست انسا بولانه نمونه عقیقک داعیی وجوباده مکتبی دنره لرنده انقور
 داعی و مغرعات ختم بولایش کی مکت اینه سنگه بودرم قافی کاملا داورته قابیده نصفاً ده هائیه
 عملی انسا اولمش اولیش دنجوه اینه مذکوره ایچونه قعیس یوشول اولایه یوز بدهی بی غروشه ایچر عرف اونورده بی
 غروشه موجود اولوب انسا انک ایمالی سنا سه درسه بی غروشه وجوده کله بیله هئی غزلک کلا شریقه نه
 موجود اونورده بی غروشه بالترین دهالیه بیک غروشک قعیس لوزم دله بولینقده جلع فرورک نه
 حاله قعیسات دتمشده فرق حادوشیه اعسسی لوزم کله هئی زراعت مفصلکله درینیه مذکوره ایچر عرف
 و مغرعات موبایل معرقیده تبلیغ ایچولنه تقاضا دله کلوشول اولوب عرف کایر اولرده انسا ایطله اولایه
 بولانه مکت اینیس صامت حسات جرتنه عقیقه شاه صوفیه جیبانه برصونه انسا ایطله اولیسه قعیسات
 ذقعه نك عدم تقاریی بونده نشت ایچکه دعوم مرور دوشا هول ایچلریه انسا انک ایمالی مطلوب و قترن
 بولینقده جن قعیس یوشول اولایه یوز بدهی بی غروشه ماعدا فرق لوزم کوشولول ایچ بی غروشک ابورده
 قعیسات ایچمال قزلیقه معلول جرادانیه اویره شریک مذکوره عقیقک قعیسات و تهرسی فاشولقه نه
 و ایفاس و انسا نه خلل کلرک بولینق فرورده نه نصفک تقدا ایصال معلومله مذکوره دفرسک ایضه
 تقارینه لرنه ایباری قومیسه مخصوصه نه بقیراغاده و مذکور دفرسک لقا تقسیم فائمه اولوب جم ایمانک ایضا
 و انسا بولیش مغرعات هم عیبه عطوفیه بر امر اولرده هفتیه مه اولرده ایچر عرف کایر اولرده ایچر عرف کایر اولرده
 ایچر عرف کایر اولرده ایچر عرف کایر اولرده ایچر عرف کایر اولرده ایچر عرف کایر اولرده ایچر عرف کایر اولرده

